

XVI. Yüzyılın Başlarında Safevi Devletiyle Memlük Devleti Arasında Siyasi İlişkilere Genel Bir Bakış

Mübariz AĞALARLI*

Özet

XVI. yüzyılın başlarından itibaren dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, Yakın ve Orta Doğu'da ciddi olaylarla gözlemlenmekteydi. Bu dönemde siyasi coğrafyasını genişlendirmekte olan Osmanlı İmparatorluğu, Azerbaycan, Doğu Anadolu, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Fars ve Horasan vilayetlerini yönetimi altında tutan ve Azerbaycan Akkoyunlu Devletinin siyasi mirasının varisi olan Azerbaycan Safevi Devleti, Maverünnehir bölgesinde hâkim olan Şeybaniler, Mısır Suriye, Hicaz topraklarını kuşatan Memlük Devleti yaşanan olayların subyelerini oluşturmaktaydılar.

Bu dönemde bölgede meydana gelen siyasi olaylarda etkin bir şekilde iştirak eden Azerbaycan Safevi Devletinin uluslararası ilişkiler sistemine büyük katkısı olmuştur. XVI. yüzyılın başlarında (1501) I. Şah İsmail'in Azerbaycan'da siyasi iktidara gelmesiyle kurulan Safevi Devleti, kısa süre zarfında Yakın ve Orta Doğu'da lider konumdaki devletlerden birine dönüşmüştü. Azerbaycan'da Safevilerin siyasi iktidarının güçlenmesi ile devletin dış siyasi ilişkilerinde canlanma gözlemlenmeğe, komşu devletlerle siyasi ve diplomatik ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde devletin sınırlarının genişlendirilmesi, komşu devletlerle ekonomik, ticari ve diplomatik ilişkilerin gelişmesi, Safevi iktidarının dış siyasetinin temelini oluştuyordu. Safevilerin hâkimiyeti döneminde Azerbaycan'ın dış siyasetinde Memlükler'le siyasi ilişkiler önemli yere sahipti. Çünkü bu dönemde Memlük Devleti meydana gelen siyasi olaylara etkin bir şekilde katılıyordu. Bu etkin Safevi hakimiyetinin dış siyasetinde önemli role sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Safevi Devleti, Memlük Devleti, siyasi ilişkiler, "Antiosmanlı antlaşması"

Political Relations Between Safavid State And Mamluk State At The Beginnings of The XVI Century

Abstract

Since at the beginning of the XVI century, political and economical changes happening in the world were observed by serious political events in the Near and Middle East, too. At this period, Ottoman empire being broadening its political geography, Azerbaijan Safavid State consolidated Azerbaijan, eastern Anadolu, Irak-Arab, Irak-Ajam, Persian and Xorasan districts and being heir of Azerbaijan Akkoyunlu state political heritage, Sheybanis having dictator position in Maverennehr, Mamluk state surrounding the territories of Egypt, Syria, Hicaz were the subjects of the happening events.

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü

Azerbaijan Safavid State taken part closely in the political events happened in the region was taking part in the system of international relations closely. At the beginnings of the XVI century (1501) Safavid State formed with I Shah Ismayil's political coming to power in Azerbaijan had turned to one of the lider states in the Near and Middle East in the short time. It began reviving in the foreign political relations of the state and developing political and diplomatic relations with neighbouring states. The base of the foreign policy of the Safavid authority were broadening of the boundaries of the state, the development of economical-trade and diplomatic relations with neighbouring states at this period.

During Safavid authority the political relations with Egypt Mamluk state hold one of the important places in the foreign policy of Azerbaijan. Because Mamluk State was taking part in the political events closely at this period. This factor played an important role in the foreign policy of the Safavid authority.

Key Words: Azerbaijan Safavid State, Mamluk state, political relations, "Anti-Ottoman agreement"

Safeviler'in Memlükler'le İlk Siyasi Teması

Safeviler'in Memlükler'le ilk siyasi teması daha Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyd zamanında gerçekleşmiştir. Karaman hükümdarı İbrahim Beğ'in takibinden kaçan Cüneyd Memlük sultanlığı arazisine sığınmak zorunda kaldı. O, Memlükler'e bağlı olan İskenderun körfezinde Cebel-Arus denilen bir dağda oraların hakimi İbn-i Bilal'dan haçlılardan kalma yıkık bir hisarı kiraladı ve burasını tekke olarak kullanılacak kadar tamir ettirdi. Şeyh Cüneyd buradan kendi tarikatını yaymak için müessir ve geniş bir propagandaya girişti. Osmanlı ülkesinden, Suriye'den ve Irak'tan birçok sufi müridleri koşup gelerek, Cüneyd'in etrafına toplandılar. Bunların arasında 1416'da Rumeli'de Sultan I. Mehmet tarafından güçlkle bastırılan isyan hareketinin başı Simavnaoğlu Şeyh Bedreddin'in eski mensupları da vardı. Sayısı gittikçe artan Safevi mensuplarının bu tahrikleri Halep'teki Mevlevi şeyhi Ahmed Bekri'yi ve diğer itikattaki bütün şeyhleri kızdırdığından, onlar Memlük sultanı Çakmak'a bir dilekçe sunarak onun ülkesinde bir fesatçının dolaşmasından şikayet ettiler. Osmanlı müverrihi Aşık Paşazade bu olayı şöyle anlatıyor: "Mısır sultanı Çakmak'a 'senin ülkende Deccal zahir oldu' diye haber gönderdiler. Mısır sultanı dahi Halep naibine 'var, onu Halep çerisiyle tut!' diye haber gönderdi. Halep naibi hasta idi. Haleb'in ulu hacibini koştular, Şeyh Cüneyd üzerine vardılar. Cüneyd'in yetmiş kadar adamını helak ettiler, yirmi beşi Simavnaoğlu adamlarından idi. Kendi kaçtı, Canik'e gitti". Tarihçi W.Hinz bu olayın 1453 yılında gerçekleştiğini öne sürmektedir (Hinz 1992: 18-19).

Safevilerle Memlükler Arasındaki Siyasi İlişkilerin İlk Aşaması (1501-1514)

Safevi Devleti kurulduktan sonra da mütemadi olarak Safevilerle Memlükler arasında siyasi ilişkiler var olmuştur. Safeviler'in Memlükler'le olan siyasi ilişkilerinin ilk aşaması, I. Şah İsmail iktidarının ilk yıllarından başlayarak Çaldıran savaşına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Safevilerle Memlükler arasında siyasi ilişkiler son derece gergin olmuş, fakat bölgede var olan Osmanlı tehlikesi yüzünden taraflar açık bir şekilde düşmanlıktan kaçınmışlardır.

Bu dönemde bir taraftan Kızılbaşların Memlük topraklarında yaptıkları dini, ideolojik ve siyasi propaganda, diğer taraftan ise Safevi hakimiyetinin Batıdan gönderilen ateşli silah ve top uzmanlarını kabul etmek için Memlüklerin kontrolünde olan Suriye aracılığıyla Akdeniz'e çıkış elde etme arzusu, Safevi-Memlük ilişkilerinde ciddi bir şekilde gerginliğe neden oluyordu. Hatta Safevi hâkimiyeti Akdeniz'e direkt çıkış kazanmak için Batılı devletlerle Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadeleye başlamazdan önce, Memlükler'e karşı birlikte mücadele etmek için görüşmelerde bulunmuştu (Uzunçarşılı 1949: 247). Fakat Batılı devletlerin ilk olarak Osmanlı İmparatorluğuna karşı mücadele planları, Safevilerin bu çabasını sonuçsuz bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğuna karşı Avrupa ve Asya devletlerinin askeri birliğini kurmaya çalışan I. Şah İsmail, 1501 yılında Mısır'a elçi gönderip Osmanlılara karşı Memlük Sultanı ile ittifak için çaba göstermiştir (Tansel 1963: 193, 206; Fisher 1948: 93). Lakin Suriye topraklarında Şiiliğin yayılması ve Kızılbaş etkisinin artmasından rahatsız olan Mısır Sultanı bu teklifi reddetmişti (Öztuna 1964: 164).

Safevilerin bölgede gittikçe etkin hale gelen siyasi konumu, Memlükleri ciddi şekilde rahatsız ediyordu. Çünkü Kahire'yi İslam dünyasının başkenti kabul eden Memlük yönetimi, Şiiliğe dayanan Safevi Devletinin kuvvetlenmesini kendileri için siyasi ve ideolojik tehlike olarak görüyordu. Memlük Sultanı Kansu Gavri, 910 (1504-1505) yılında Osmanlı Sultanı II. Beyazıt'a gönderdiği mektupta "... Doğu diyarında yolunu azmış Kızılbaş güruhunun galibiyeti" olayını hatırlatarak, bu durumu "o tarafları kaplamış sosyal felaket" olarak nitelemişti (Musalı 2006: 136).

Taraflar arasında var olan bu siyasi çekişmeler, Memlükleri Osmanlılarla yakınlaşmaya zorluyordu. Bu dönemde Mısır Sultanı Kansu Gavri, Şah İsmail'in müttefiki olan ve Osmanlılara karşı isyan başlatarak Suriye'ye kaçan Karaman şehzadesi Mustafa Beyi öldürtmüştü (Mahmudov 2006: 186; Yinanç 1989: 89). Bu olay Safevilerle Memlükler arasında var olan siyasi gerginliği daha da artırmıştı.

Haziran 1503 yılında Hemedan yakınındaki Ulem Kulagi'de Kızılbaşlar'a yenilen Akkoyunlu Murat, Memlüklerin yardımını alabileceğini umduğu Halep'e kaçmayı başardı. Fakat Memlük yönetimi onu

himaye etmeye yanaşmadı (Allouche 2001: 94; Efendiyev 1993: 45-46). Bu olaydan sonra Murat Bey, Dulkadir beyi Alaüddeve'nin yanına gelerek ona sığındı. Görüldüğü gibi Memlük yönetimi Safevilerle muhtemel çatışmadan sakınarak, Akkoyunlu Murat'ı himaye etmeye yanaşmamıştır.

I. Şah İsmail, Safevilerin Doğu Anadolu bölgesindeki jeopolitik konumunu güçlendirmek maksadıyla, 1507 yılının yazında Doğu Anadolu yönüne sefere başladı. Bu sefer Safevi-Osmanlı ilişkilerinde gerginliğe neden oldu. Safevi hükümdarının Erzincan'a geldiğini duyan Amasya valisi şehzade Ahmet, durumu babasına bildirerek, Anadolu Kızılbaşları'nın I. Şah İsmail'in yanında yer almaması için bazı tedbirler gördü (Kılıç 2006: 41).

I. Şah İsmail Erzincan'dayken Kulu bey adlı elçisini Osmanlı Sultanına göndererek Dulkadir beyini cezalandırmak maksadıyla seferin düzenlediğini bildirdi. Yine o, II. Beyazıt'tan Dulkadir ülkesine giriş için Osmanlı topraklarından geçiş izni istedi. I. Şah İsmail'in Osmanlı topraklarına saldıracağından çekinen II. Beyazıt, Safevi hükümdarının ricasına olumlu cevap verdi. Öte yandan bu dönemde Osmanlı devleti için bir takım siyasi sorunlara neden olan Dulkadir beyinin cezalandırılması, Osmanlı yönetiminin çıkarına uygundu. Bu sıralarda Safevilerin olası saldırı tehlikesini dikkate alan Osmanlı Sultanı, Orta Anadolu'da büyük bir askeri yığınak yaptı. (Musalı 2006: 77; Kılıç 2006: 42; Sümer 1992: 29).

Safevi hükümdarı 1507 yılında Zekeriya adında diğer bir elçisini Memlük sarayına gönderdi. Aralık ayında Kahire'ye gelen bu elçi, Mısır Sultanı'nı, Şah İsmail'in amacının kendilerine hiçbir zarar vermeden Alaüddeve beyle hesaplaşmak olduğu konusunda ikna etmeye çalıştı. (Sultanlar, s. 86) Bu konuda Venedikli seyyah Marino Sanudo ise, Safevi elçisinin Kahire'ye gelmekten maksadının Memlük derebeyi olan Ramazanoğullarına ait Adana ve Tarsus toprakları ile bağlı Şah'ın talebini Kansu Gavri'ye iletme olduğunu bildirmektedir. Yine seyyaha göre I. Şah İsmail, bu elçi aracılığıyla Memlük Sultanı'nı Halep, Şam ve hatta Suriye'nin tamamını ele geçirmekle tehdit etmiştir (Allouche 2001: 100). Buradan anlaşılmaktadır ki, Safevi yönetimi Doğu Anadolu seferi sırasında Memlüklerin Dulkadir Beyliğine yardım etmesinden ihtiyatlanarak, bu tehditle onları çekindirmeye çalışmıştır.

Safevi ordusu Osmanlı Sultanının rızasını aldıktan sonra, 1507 yılının Temmuz ayının sonlarında Sivas-Kayseri topraklarından geçerek Dulkadir Beyliğine girdi. Taraflar arasında vuku bulan savaşlarda Safevi ordusu, Akkoyunlu Sultanı Murat'ın ve Dulkadir beyi Alaüddeve'nin ortak kuvvetlerini mağlup ederek, Dulkadir Beyliğinin topraklarının büyük çoğunluğunu ele geçirdi. Yenilgiye uğrayan Alaüddeve, Turna Dağı'na sığınarak Şah İsmail'e karşı mücadele verdiği sıralarda Memlük ve Osmanlı sultanından yardım istedi, fakat hiçbir cevap alamadı (Sümer 1992: 30; Kılıç 2006: 43; Yinanç 1989: 93). Çünkü bu dönemde Osmanlı ve Memlüklerle

siyasi ilişkileri gergin olan Alaüddevle'nin Safeviler tarafından cezalandırılması, her iki devletin çıkarına uygundu.

Safevilerle mücadelede yenilgiye uğrayan Dulkadir beyi Alaüddevle, I. Şah İsmail ile barış anlaşması yapmak zorunda kaldı. Taraflar arasında varılan anlaşmaya göre, Fırat nehri sınır olmakla Diyarbakır vilayeti Safevilerin yönetimine geçti. Safevi hükümdarı, Muhammed Han Ustaclu'yu Diyarbakır vilayetine vali olarak atayarak geri döndü (Yinanç 1989: 93-94; Musalı 2006: 79). Sefer sona erip Kızılbaş ordusu Memlûk topraklarını kullanarak geri döndüğünde, Sultan Kansu Gavri Suriye'ye bir birlik gönderdiyse de, emrindeki askerler hiçbir engelle karşılaşmadan İran'a doğru yol alan Kızılbaşlarla karşı karşıya gelmekten kaçınmışlardır (Allouche 2001: 100).

1507-1508 yıllarında Safevilerin Doğu Anadolu'daki eski Akkoyunlu topraklarında etkin hale gelmesi ve Diyarbakır'ın Kızılbaş valisi Muhammed Han Ustaclu'nun başarılı çalışmaları, Anadolu'da özel çıkarları olan Memlûk ayanları arasında ciddi rahatsızlığa neden olmuş ve Kahire sarayında Kansu Gavri'nin katılımıyla tartışmaların açılmasını sağlamıştır. Fakat tüm rahatsızlıklara rağmen Memlûkler, Safevilerle açık bir şekilde karşı karşıya gelmekten çekinmişlerdir (Musalı 2006: 136).

Bu arada Safevi yönetimi Avrupa devletlerini Batıdan Osmanlıya karşı harekete geçirmek için Venedik hükümeti ile aralıksız görüşmelerde bulunuyordu. Bu amaçla Şah İsmail 1510 yılında aslen Kıbrıs'lı olan Nikolo Soror adlı elçisini Tebriz'den Halep'e dönen bir grup tüccara katarak görüşmelerde bulunmak amacıyla Venedik'e gönderdi. Fakat Suriye topraklarına girer girmez bu elçi Şah İsmail'in mektubu ile birlikte ele geçirildi. (Ağustos 1510) ve Mısır Sultanı'nın emriyle hapsedildi. Venedik'in Dımaşk'taki sefiri Pyetro Zeno bu olayla ilgili üç kez Mısır Sultanı ile görüşmüş, fakat Safevi elçisinin serbest kalmasını sağlayamamıştır (Maxmudov 1991: 135; Allouche 2001: 101). Bu olay zaten gergin olan Safevi-Memlûk ilişkilerini daha da gerdi.

Safevi-Memlûk ilişkilerinin keskinleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi çekişme halinde olan Venedik hükümetini memnun etmiyordu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunu Safevilerin eliyle zayıflatmaya çalıştığı bir zamanda, Safevi-Memlûk çekişmesinin daha da artması, Venedik hükümetinin Doğu siyasetine tersti.

Bu sebeple Venedik hükümeti, Mısır ile ilişkileri normalleştirmek ve Safevilerle Memlûkler arasındaki siyasi gerginliği azaltmak için 22 Aralık 1511 yılında elçisi Domenico Trevisa'yı Kahire'ye yolladı. Ona, Mısır Sultanını "sakinleştirmek için tüm araç ve imkânlardan yararlanma" talimatı verildi. O, Mısır Sultanı'nı Safevi elçilerinin Venedik'te görüşmelerde bulunmasının "her hangi birine karşı komplo hazırlama" amacına yönelik olmadığı konusunda ikna etmeliydi (Mahmudov 2006: 196). Şunu da kaydedelim ki, Safevilerin Akdeniz'e direkt çıkış elde etmek için Memlûk

toprakları konusunda hak iddiaları, Memlük yönetimini ciddi şekilde rahatsız etmekte ve Venedik-Safevi görüşmelerine şüpheyle bakmalarına neden olmaktadır. Bu yüzden Safevi elçisinin hapsedilmesi Memlük yönetiminin rahatsızlığından kaynaklanan siyasi bir adımdır.

Bu dönemde Safevilerle Memlükler arasında var olan siyasi gerginlik, taraflar arasında var olan çekişmeyi daha da derinleştirmekteydi. Şöyle ki, Dulkadir beyi Alaüddeve'nin 1510 yılında Safevilerin kontrolündeki Diyarbakır'a sefer düzenlemesi, Safevi-Memlük çekişmesini daha da artırdı.

Alaüddeve bey 1510 yılında I. Şah İsmail'in Bağdat'a düzenlediği seferden haber tutunca, oğulları Şahruh ve Ahmet'in komutanlığında Diyarbakır'a asker gönderdi. Fakat Dulkadirli, Muhammed Han Ustaclu tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Bu galibiyetten sonra Safevi orduları Memlük sınırını geçerek Malatya'ya kadar ilerlediler. Bu müdahalenin Safevi-Memlük ilişkilerini gerginleştireceğinden çekinen I. Şah İsmail, Mısır Sultanı Kansu Gavri'ye bir mektup göndererek, "bu müdahalenin kendi iradesi dışında gerçekleştirildiğini ifade ederek, üzgün olduğunu bildirmiştir" (Yinanç 1989: 95; Şirazi 1996: 45).

"Cahangüşay-i Hakan" eserinde, 917 yılının başlangıcında (1511 yılının Nisan ayında) Memlüklerle Safeviler arasında bir başka sınır tartışmasından bahsedilmektedir. Bu olayla ilgili "Alem Aray-i Safevi"de geniş bir şekilde bilgi verilmiştir. "Kansu Gavri'nin Habeşlilerden oluşan bölüğünün 300 kişilik özel olarak hazırlanmış savaşçı grubu, Sedan Habeşi'nin komutanlığında sınırı ihlal ederek istihbarat toplamak ve Safevi ordularının savaş becerisini öğrenmek amacıyla Diyarbakır Beylerbeyliği'nin topraklarına girmiş, fakat Deli Dovrak lakaplı Kızılbaş komutan Murat Bey Ustalcu'nun 100 kişilik birliği tarafından bozguna uğratılmıştır. Savaşın başlangıcında Deli Dovrak, bizzat Sedan'ı öldürmüş, Habeşlilerden 180 kişi katledilmiş, 20'si esir alınmış, geride kalanları ise kaçıp ülkelerine dönmüşlerdir. Esirlerin ekseriyeti Safevilerin tarafına geçmiş, Mısır'a geri dönmek isteyen üç Habeşli ise Şah İsmail'in emriyle serbest bırakılmış ve kendilerine hediyeler verilerek ülkelerine gönderilmişlerdir (Musalı 2006: 137). Şah İsmail aynı zamanda Hamza Halife adlı elçisini göndererek, Kansu Gavri'yi Şeybani Han üzerindeki galibiyeti konusunda bilgilendirmiştir. Geri dönmüş Habeşlilerden yenilgi ve Şah'ın cömertliği konusunda bilgi alan Kansu Gavri, hemen "Şeyhoğlunun yanına dostluk beyanında bulunmak ve bu hareketlerden ötürü özür dilemek için güzel hitabet becerisine sahip seçkin bir adamın gönderilmesi"ne karar vermiş ve elçi ile birlikte Şah İsmail için "Mısır, Mağrip, Rum, Frenk ve Zengibar ürünleri" yollamıştır (Musalı 2006: 137). Tarihçi Abdibey Şirazi'nin kaydettiğine göre, Kansu Gavri'nin elçisi 917 (1511-1512) yılının kış aylarında Şah, Kum'dayken onun huzuruna gelmiştir (Şirazi 1996: 157).

Bu elçi Sultanın adından Şahı Horasan'ın fethi dolayısıyla tebrik etmekle birlikte, sınır sorununa göre de özür dilemiştir (Musalı 2006: 137).

Bu sıralarda batıda Osmanlı, doğuda Özbeklerle çekişme halinde olduklarından, Memlüklerle çatışma Safevilerin işine yaramıyordu ve Şah İsmail'in esirleri ikramda bulunarak serbest bırakması, Kansu Gavri'ye yumuşak tonda mektup yazması da sınır olayı ile gerginleşebilecek ilişkileri yumuşatma amacına yönelikti.

Yine Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin Merv galibiyeti (1510) dolayısıyla Safevi hükümdarını tebrik etmesi, siyasi gücünü gittikçe artıran Safevilerle açıkça çatışmaktan çekinmesi ile açıklanabilir.

Tarihçi Adel Allouche de Şah İsmail'in bu galibiyetinden sonra, Safevilerin siyasi üstünlüğe sahip olduğunu kaydederek şunları yazmaktadır:

“Şah İsmail bu galibiyetinden sonra iki rakip Sünni devletine üstünlüğünü göstermek için, Özbek Hükümdarının başını II. Beyazıt'a, diğer Özbek liderlerinin başlarını da Memlük sarayına göndermiştir” (Allouche 2001: 103).

Çaldıran Savaşı sırasında Safevi ve Osmanlı yönetimi komşu devletlerle diplomatik ilişkileri güçlendirerek kendileri için müttefik arıyorlardı. Bu amaçla her iki taraf, bölgede siyasi nüfuza sahip olan Memlük yönetimi ile de diplomatik görüşmelerde bulunuyorlardı.

Safevi yönetimi Osmanlı İmparatorluğuna karşı birlikte mücadele etmek için 1512 yılında Tebriz'den Kahire'ye bir elçi heyeti gönderdi. Fakat Memlüklerle yapılan görüşmeler sonuçsuz kaldı. Çünkü bu sıralarda Osmanlılarla daha iyi ilişkilere sahip olan Memlükler, Osmanlılara karşı mücadele etmek niyetinde değillerdi. Yine bu dönemde Mısır'ın Hint Okyanusu'na çıkış yolunu kontrol altında tutan Portekizlilerle mücadelede Osmanlı Donanması, Memlüklerle yardımcı oluyordu (Mahmudov 2006: 200; Yiğit 1991: 126). Bu yüzden Mısır hükümeti Safevilere yardım etmekten boyun kaçırmıştır.

Osmanlı yönetiminin de Mısır'ı Safevilere karşı ittifaka katma planı gerçekleşmedi. Çaldıran seferi öncesinde Kahire'ye gönderilmiş Osmanlı elçisine ret cevabı verildi (Allouche 2001: 126-127). Böylece Çaldıran savaşında Memlük yönetimi tarafız bir konumda bulunarak, söz konusu askeri çatışmaya katılmadı. Çünkü bölgede yaşanan askeri çatışmalarda tarafsız kalmaya çalışan Memlükler, bir taraftan güçlü devletlerle çatışmaya girmekten çekiniyor, diğer taraftan askeri ve siyasi gücünü korumaya çalışıyordu. Yine Safevi-Osmanlı çatışmasında tarafların birbirini zayıflatması, Mısır hâkimiyetinin lehineydi. Çünkü kendilerini “tüm Müslümanların Sultanı” kabul eden Memlük Sultanları, İslam dünyasında liderliği korumak için hem Safevilerin, hem de Osmanlıların kuvvetlenmesini istemiyorlardı.

Özetle Safevilerle Memlükler arasında, Çaldıran savaşına kadar var olan siyasi ilişkiler, yeteri kadar gergin olmuş, fakat açık askeri çatışma

düzeyine yükselmemişti. Çünkü taraflar bölgede var olan Osmanlı tehlikesi sebebiyle birbirlerine karşı açık bir şekilde düşmanlıktan kaçınıyorlardı. Özellikle de Memlüklerin, Safevi-Osmanlı rekabetinde tarafsız kalması ve balans siyaseti izlemesi, Safevi-Memlük çatışmasını ikinci plana itmiştir.

Safevilerle Memlükler Arasındaki Siyasi İlişkilerin İkinci Aşaması (1514-1517)

Safevilerle Memlükler arasındaki siyasi ilişkilerin ikinci aşaması, 1514 yılından başlayarak Memlüklerin devrilmesine kadar olan dönemi kapsamaktadır. 1514 yılından itibaren Safevi-Memlük ilişkilerinde yeni aşamaya geçilmektedir. Safevilerin Çaldıran Savaşında (1514) Osmanlı İmparatorluğuna yenilmesi, Osmanlının bölgedeki siyasi konumunu daha da kuvvetlendirdi. Osmanlının bölgede egemen devlete dönüşmesi, artık Memlükler için ciddi tehlikeydi. Bu yüzden Memlük yönetimi Osmanlı tehlikesine karşı Safevilerle ittifak kurmak mecburiyetinde idi.

Çaldıran yenilgisinden sonra I. Şah İsmail, Osmanlı yönetimiyle siyasi görüşmelerde bulunmaya gayret etse de, bu adımlar başarısızlıkla sonuçlandı. Safevi yönetimi bu görüşmelerin sonuçsuz kaldığını görerek, var olan Osmanlı tehlikesine karşı yeniden Memlük yönetimi ile görüşmelere başladı. Artık Osmanlı tehlikesini yakından hisseden Memlük yönetimi, Safevilerle görüşmelere ciddi önem veriyordu.

I. Şah İsmail, 1514 yılında Osmanlılara karşı birlikte mücadele etmek amacıyla görüşmelerde bulunmak için, Memlük sarayına bir elçi heyeti gönderdi. Şah İsmail'in Mısır Sultanı'na göndermiş olduğu elçiler, Aralık ayında (1514) Kahire'ye ulaştılar ve elçiliklerinin sebebini bildirdiler. Mısır Sultanı Sufi'ye yardımcı olmaya, onunla Türklere karşı antlaşma yapmaya, ona yardım için asker göndermeye hazır olduğunu bildirdi. Buna rağmen Sufi, eğer Büyük Türk ona elçiler gönderirse, onları gizli veya açık kabul etmemesi, aksi takdirde Mısır Sultanı ile aralarındaki barış antlaşmasının bozulacağı şartını koştu. Böylece Sufi ile Mısır Sultanı arasında antlaşma yapılmış oldu. (Aralık 1514) (Gündüz 2007: 103).

Yine Safevi yönetiminin yürüttüğü görüşmeler sonucunda, Dulkadir beyi Alaüddeve ve Kartli Çarı X. David de bu birliğe katıldı (Enver 1415: 98-99; Grey 1873: 64-65; Emiri 1349: 331; Efendiyev ve Farzaliyev 1988: 76; Gündüz 2006: 66).

Osmanlılara karşı yeni bir ittifakın yaranması, Sultan Selim'in müttefiklere karşı ciddi askeri ve siyasi adımlarıyla sonuçlandı. 1515 yılının Haziran ayında Osmanlı ordusu Dulkadir Beyliğini işgal etti ve idam edilen Alaüddeve beyin ve iki oğlunun başları Mısır Sultanı'na gönderildi. Bu olay Osmanlı-Memlük ilişkilerini ciddi şekilde gerginleştirdi ve Memlük sarayında korkuya neden oldu. Osmanlı tehlikesini ortadan kaldırmak için Memlük Sultanı, Safevilerle yapmış olduğu anlaşmayı bozarak Osmanlı sarayı ile diplomatik görüşmelere başladı. Bu amaçla Kansu Gavri (1501-

1516), Sultan Selim'e elçi göndererek, "hiç değilse Dulkadir Beyliği'nin topraklarını Alaüddevle beyin oğullarına vermesini" rica etti. Osmanlı Sultanı, "Kılıçla aldığım yerleri ancak kılıçla teslim ederim" diyerek bu isteği reddetti (Yinanç 1989: 101; Stenley 1901: 352, Yussof 1999: 284; Emiri 1349: 331-333).

Bu sıralarda Memlük hâkimiyeti yeniden geleneksel olarak ikili siyaset yürütmeğe başladı. Onlar Safevilerle anlaşmayı bozarak Osmanlı hâkimiyetiyle görüşmelere başladı. Bu görüşmelerden maksat, Osmanlılarla Safeviler arasında aracılık yapmaktı. Memlük Sultanı bu görüşmelerde Sultan Selim'e "Sufi'ye yeniden saldırıda bulunmamayı tavsiye ediyor", hatta "iki Müslüman padişahın" barışması için aracılık teklifinde bulunuyordu (Ferzelibeyli 1995: 103; Allouche 2001: 137).

Öte yandan Safevilerle gizli görüşmeleri sürdürüyordu. Fakat 1516 yılının Mayıs ayında Safevi sarayından dönen Memlük elçileri, Osmanlı ajanları tarafından belirlendi ve bu konuda Osmanlı sarayına bilgi verildi (Allouche 2001: 137). Memlüklerin bu hareketi Osmanlı sarayında ciddi rahatsızlığa neden oldu. Bu olay Osmanlı-Memlük ilişkilerine önemli darbe vurdu. Yine Memlüklerin Osmanlılarla görüşmelerde bulunması, Safevi-Memlük anlaşmasının bozulmasına neden oldu. Memlük yönetiminin uyguladığı bu yanlış siyaset, sonunda kendilerini Osmanlılarla savaş meydanında müttefiksiz bıraktı.

Artık diplomatik başarısızlığa uğrayan Memlük Sultanı, Dulkadir Beyliği'nde Memlüklerin siyasi hâkimiyetini tekrar canlandırmak için, 16 Mart 1516 yılında ordu gönderdi. Kendisi ise 11 Temmuz'da Halep yönüne hareket etti (Yinanç 1989: 101; Stenley 1901: 353).

Bu sıralarda Memlüklerle karşı ciddi savaşa hazırlaşan Sultan Selim, Mısır Sultanı'nı rahatlatmak amacıyla, I. Şah İsmail'e karşı yeni bir sefer hazırlığına başladığı haberini yaydı. Yine Osmanlı yönetimi diplomatik yolla Memlük-Safevi ittifakını bozmaya çalışıyordu. Bu amaçla Sultan Selim'in Kansu Gavri'ye gönderdiği mektupta, "Sen benim babamsın. Ben sadece senin izninde Alaüddevle ülkesine girdim... Alaüddevle ülkesinden aldığım yerleri size geri veriyorum. Yeter ki Şah İsmail ile aramıza girmeyin", yazarak Memlük Sultanı'nın Safevilerle yaklaşması engellemeye çalışıyordu (Yinanç 1989: 101; Yigit 1991: 127).

Osmanlı İmparatorluğu ile Memlük Devleti arasında devam eden bu siyasi mücadele, taraflar arasında askeri çatışma ile sonuçlandı. Osmanlılarla Memlükler arasında 26 Recep 922 yılında (24 Ağustos 1516) Halep yakınında Mercidabık denen yerde vuku bulan savaşta, Memlükler yenildi ve Sultan Kansu Gavri katledildi. Sonunda taraflar arasında 29 Zilhicce 922 yılında (22 Ocak 1517) Kahire yakınlarında Ridaniye'de meydana gelen halledici savaşta, Osmanlılar galip geldiler ve başkent Kahire ele geçirildi. Osmanlıların bu galibiyetinden sonra Mısır Memlük Devleti yıkıldı ve bu devletin toprakları Osmanlı İmparatorluğuna katıldı (Hoca Sadeddin Efendi

1979: 311; Bidlisi 1976: 164-165; Stenley 1901: 353; Efendiyev ve Farzaliyev 1988: 76-77).

Venedik belgelerinin verdiği bilgilere göre Osmanlı-Memlûklü savaşında Şah İsmail, Memlûklulara yardım etmek amacıyla 60 bin savaşı ile Suriye yönüne hareket etmiş, fakat Suriye ile Diyarbakır arasında el-Bira geçidinde Sultan Selim'in aynı miktarda asker yerleşirmesi nedeniyle onlara yardım edememiştir (Allouche 2001: 139).

Osmanlı imparatorluğu tarafından Mısır Memlûk Devleti'nin varlığına son verilmesi, Osmanlı yönetimi için büyük siyasi önem arz etmekteydi. Şöyle ki, Osmanlılar bu devleti işgal etmekle, bir taraftan büyük doğal kaynaklara sahip stratejik bir araziye ele geçirmiş oldular. Diğer taraftan Osmanlılar ekonomik ve ticari açıdan özel öneme haiz Kırmızı Deniz aracılığıyla dünya okyanusuna direkt çıkış elde ettiler.

Memlûkluların devrilmesi, Safevilerle Memlûklular arasında ilişkinin kesilmesine neden oldu. Lakin Safevi yönetimi ile Memlûklular arasında siyasi ilişkiler sonraki dönemlerde devam etmiştir.

Venedik kaynaklarının verdiği bilgilere göre, eski Memlûk komutanı Can Birdi el-Gazzali, Sultan Selim'in vefatından sonra Osmanlılara karşı isyan başlattığı zaman (Kasım 1520), Şah İsmail ona yardım etmek için Osmanlı sınırlarına kadar gelmiş, fakat isyan bastırıldığından Gazvin'e geri dönmüştür. Yine aynı kaynağa göre bu isyanın planlaştırılmasında da Safevi hakimiyetinin rolü olmuştur (Allouche 2001: 142-143).

"Alem Aray-i Şah İsmail" eserinde de kaydedildiğine göre, Memlûk Devletinin yıkılmasından sonra Osmanlı hizmetine geçmiş Memlûk komutanları olan Gazzaliler neslinin bazı temsilcileri, Osmanlılara karşı kıyam edip Safevilere sığınmışlardır. Muhtemelen bu olay, Osmanlı hizmetine geçip Suriye hâkimi olarak atanmış Memlûk komutanı Canberdi el-Gazzali'nin kıyam başlatarak 1521 yılında öldürülmesinden sonra vuku bulmuştur. (Musalı 2006: 137)

Sonuç

XVI. yüzyılın başlarında Safevilerin dış politikasında Memlûklerle siyasi ilişkiler önemli yerlerden birini işgal ediyordu. Çünkü bu dönemde bölgede lider devletlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi rekabette olan Memlûkler, Osmanlılara karşı birlikte mücadele etme konusunda Safeviler için potansiyel müttefik sayılıyordu. Çünkü bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Memlûk Devleti arasında belirli siyasi ve ekonomik rekabet ve çatışmalar vardı. Fakat bu dönemde Memlûk hâkimiyetiyle Safevi devleti arasında yaşanan birtakım siyasi çatışmalar, söz konusu devletler arasında var olan siyasi, diplomatik ve müttefiklik ilişkilerine zarar vermiştir. Bunun sonucunda da Çaldıran Savaşına kadar Safevi-Memlûk ilişkileri, açık bir mücadele alanında olmasa da, bu ilişkilerde sürekli olarak siyasi çatışmalar gözlemlenmiştir.

Çaldıran galibiyetinden (1514) sonra Osmanlı İmparatorluğunun daha da güçlenmesi, Memlükler için ciddi tehlikeye dönüştü. Bu yüzden Osmanlı tehlikesine karşı birlikte mücadele vermek için taraflar anlaşmaya vardılar. Fakat Mısır Sultanı'nın yürüttüğü çifte siyaset sonucunda bu anlaşma bozuldu ve Osmanlılara karşı askeri ittifak düşüncesi iflas etti. Memlüklerin bölgede yürüttüğü başarısız siyaset, sonunda bu devletin yıkılmasına neden oldu.

Kaynaklar

- Allouche, Adel (2001): Osmanlı-Safevi ilişkileri (kökenleri ve gelişimi), çeviren A.Emin Dağ, İstanbul, Anka Yayınları.
- Bidlisi, Şaraf-xan ibn Şamsaddin (1976): Şaraf-Name (Perevod, predislovie, primeçaniya i prilojeniya E.İ.Vasiliyevoy. T.2. M. Nauka.
- Efendiyev, Oktay (1993): Азербайџан Сефевилер девлети, Бакü, Azerneşr.
- Efendiyev, Oktay ve FARZALİYEV, Akif (1988): Kniqa Oruc-beka Bayata-Don Juana Persidskoqo, Baku, Yazıçı.
- Enver, Zeqleme (1415): El Memalik fi Mısra, Гащиря: 1415 h.
- Emiri, Maneçehr (1349): Sefernamehayе Veneziyan der İnan (şеş sefername), Tahran, Bünyad-i Tercüme ve Neşr-i Kitab.
- Ferzelibeyli, Şahin (1995): Azerbaycan ve Osmanlı imperiyası (XV-XVI yüzyıllar), Bакü, Azerneşr.
- Fisher, Sidney Netletton (1948): The foreign relations of Turkey 1481-1512.-Illionis.
- Gündüz, Tufan (2006): Doğu'da Venedik Elçileri (Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnemeleri), İstanbul.
- Gündüz, Tufan (2007): Sultanlar ve Savaşlar (Giavvani Maria Angioiello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri), İstanbul.
- Grey, Charles (1873): Travels of the Venetians in Persia: A Narrative of Italian Travels in Persia in the 15-th and 16-th centuries, London, Hakluyt Society, vol. 49.
- HİNZ, Walther (1992): Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd (XV yüzyılda İnan'ın milli bir devlet haline yükselişі, Türk diline çevireni Tевfik Bıyıklıoğlu, Ankara, TTK Basımevi.
- Hoca Sadeddin Efendi (1979): Tacü't-tevarih (yalınlaştıran İsmet Parmaksızoğlu), IV. cilt, İstanbul, Milli Eęitim Basımevi.

Kılıç, Remzi (2006): Kanuni devri Osmanlı-İran münasebetleri (1520-1565), İstanbul, İQ Kültür Sanat Yayıncılık ve Uluslararası Tanıtım Hizmetleri Şti.

Maxmudov, Yakub (1991): Bzaimootnoşeniya qosudarstv Ak-koyunlu i Sefevidov s evropeyskimi stranami (II polovina XV-naçalo XVII veka), Baku, Elm.

Mahmudov, Yakub (2006): Azerbaycan diplomatiyası: Akkoyunlu ve Safevi devletlerinin Avrupa devletleri ile ilişkileri (XV-XVII yüzyıllar), Bakü, Tehsil.

Musalı, Namiq (2006): Azerbaycan Safeviler Devleti I. Şah İsmail'in hakimiyeti devrinde ("Tarih-i alemara-yi Şah İsmail" eseri esasında), Yayımlanmamış Ph.D. Tezi, Bakü, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü.

Öztuna, Yılmaz (1964): Başlanğıcından zamanımıza kadar Türkiye tarihi, IV. cilt, İstanbul.

Sümer, Faruk (1992): Safevi devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu türklerinin rolü (Şah İsmail ile halefleri ve Anadolu türkleri), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Stenley, Len-Pool (1901): History of Egypt in the middle ages, London, Metuen and Co.

Şirazi, Zeynalabidin Ali Abdi bey (1996). Tekmiletül-exbar. Fars dilinden çeviren Rehimli E., Bakü, Elm.

Tansel, Selahattin (1963): Yeni vesikalar karşısında sultan II Bayasit hakkında bazı mutalazlar // Türk Tarih Kurumu, bel., c. XXVII, Nisan.

Uzunçarşili, İsmail Hakki (1988): Osmanlı tarihi. II. cilt, Ankara, TTK Basımevi.

Yigit, İsmail (1991): İslam tarihi. VII. cilt, İstanbul, Kayıhan Yayınevi Neşriyatı.

Yinanç, Refet (1989): Dulkadir beyliği, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yussof, K (1999): XVI. Yüzyılda I Selim ve Mısır arasındaki ilişkiler. / Osmanlı 1, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.